

INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARI PAREMIOLOGIYASIDA SOMATIZMLARNING
LINGVOKULTUROLOGIK XUSUSIYATLARI**Abdusalimova Madina Boxodir qizi****mabdusalimova30@gmail.com****Termiz davlat Pedagogika instituti Tillar fakulteti talabasi**<https://doi.org/10.5281/zenodo.20569980>

Annotatsiya. Ushbu maqolada ingliz va o‘zbek tillari paremiologiyasida uchraydigan somatizmlarning lingvistik, semantik va lingvokulturologik xususiyatlari qiyosiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida inson tana a‘zolarini ifodalovchi somatik birliklarning maqol va matallarda qo‘llanishi, ularning metaforik va ramziy ma‘nolari hamda kommunikativ vazifalari o‘rganildi. Tahlillar natijasida somatizmlar xalqning milliy dunyoqarashi, madaniy qadriyatlari va mentalitetini aks ettiruvchi muhim vosita ekanligi aniqlandi. Shuningdek, ingliz va o‘zbek tillaridagi somatik obrazlarning o‘xshash va farqli jihatlari yoritilib, ularning paremiologik birliklar tarkibidagi funksional ahamiyati ochib berildi.

Abstract. This article explores the linguistic, semantic, and linguocultural characteristics of somatisms in English and Uzbek paremiology through a comparative analysis. The study investigates the use of body-part terms in proverbs and sayings, focusing on their metaphorical and symbolic meanings as well as their communicative functions. The findings reveal that somatisms serve as significant linguistic tools reflecting national worldview, cultural values, and collective mentality. Furthermore, the research highlights both similarities and differences between English and Uzbek somatic images and explains their functional role within paremiological units.

Аннотация. В данной статье проводится сравнительный анализ лингвистических, семантических и лингвокультурологических особенностей соматизмов в английской и узбекской паремиологии. Исследуется использование наименований частей тела в пословицах и поговорках, их метафорические и символические значения, а также коммуникативные функции. Результаты исследования показывают, что соматизмы являются важным средством отражения национального мировоззрения, культурных ценностей и менталитета народа. Кроме того, выявлены сходства и различия соматических образов в английском и узбекском языках, а также раскрыта их функциональная роль в составе паремиологических единиц.

Kalit so‘zlar: Paremiologiya, somatizm, maqol, matal, lingvokulturologiya, kognitiv lingvistika, semantik tahlil, metafora, metonimiya, somatik birliklar, qiyosiy tahlil, milliy mentalitet, madaniy qadriyatlar, frazeologik birliklar, lingvistik tadqiqot.

Keywords: Paremiology, somatism, proverb, saying, linguoculturology, cognitive linguistics, semantic analysis, metaphor, metonymy, somatic units, comparative analysis, national mentality, cultural values, phraseological units, linguistic research.

Ключевые слова: Паремиология, соматизм, пословица, поговорка, лингвокультурология, когнитивная лингвистика, семантический анализ, метафора, метонимия, соматические единицы, сравнительный анализ, национальный менталитет, культурные ценности, фразеологические единицы, лингвистическое исследование.

Til inson tafakkuri, madaniyati va ijtimoiy tajribasining mahsuli sifatida shakllanadi. Har bir xalqning dunyoqarashi, hayotiy tajribasi va milliy qadriyatlari tilda, ayniqsa, xalq og‘zaki ijodi

namunalarida yaqqol namoyon bo'ladi. Shu jihatdan maqol va matallar xalqning asrlar davomida shakllangan donishmandligi, axloqiy qarashlari va ijtimoiy tajribasini aks ettiruvchi muhim paremiologik birliklar hisoblanadi. Paremiologiya esa ana shu maqol va matallarni o'rganuvchi tilshunoslik sohasi bo'lib, ularning semantik, strukturaviy, funksional hamda lingvokulturologik xususiyatlarini tadqiq etadi.

Paremiologik birliklar tarkibida somatizmlar alohida o'rin tutadi. Somatizmlar inson tanasi a'zolarini ifodalovchi leksik birliklar bo'lib, ular nafaqat o'zining bevosita ma'nosida, balki ko'chma va ramziy ma'nolarda ham faol qo'llanadi. Inson o'zini va atrof-muhitni idrok etishda avvalo o'z tanasiga murojaat qilganligi sababli tana a'zolari bilan bog'liq tushunchalar tilning eng qadimiy qatlamlaridan birini tashkil etadi. Natijada bosh, ko'z, yurak, qo'l, oyoq, til, quloq kabi somatik birliklar turli tillarning paremiologik fondida keng uchraydi.

Somatizmlar paremiologik birliklarda ko'pincha metaforik ma'no hosil qilish vositasi sifatida xizmat qiladi. Masalan, o'zbek tilidagi “Ko'z qo'rqqoq, qo'l botir” maqolida ko'z va qo'l somatizmlari insonning ruhiy va amaliy faoliyati o'rtasidagi munosabatni ifodalaydi. Mazkur maqolda ko'z qo'rquv va ikkilanish timsoli sifatida, qo'l esa harakat va jasorat ramzi sifatida qo'llanilgan. Ingliz tilida ham shunga yaqin mazmunni ifodalovchi maqollar mavjud bo'lib, ularda somatik birliklar insonning hissiy va aqliy holatini tasvirlash uchun xizmat qiladi.

Ingliz va o'zbek tillaridagi paremiologik birliklarni qiyosiy tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, ayrim somatizmlar universal xarakterga ega. Masalan, “yurak” somatizmi deyarli barcha xalqlarda hissiyotlar markazi sifatida qabul qilinadi. O'zbek tilida yurak mehr, muhabbat, jasorat va samimiylik ramzi hisoblanadi. “Yuragi keng”, “Yurakdan chiqqan so'z yurakka yetadi” kabi iboralar bunga misol bo'la oladi. Ingliz tilida ham “heart” leksemasi insoniylik, mehribonlik va hissiyotlarni ifodalashda keng qo'llanadi. “A kind heart is a fountain of gladness” maqoli insonning mehribonligi va ezguligini ta'kidlaydi.

Bosh somatizmi ham paremiologik birliklarda muhim o'rin egallaydi. Inson organizmida bosh aql va tafakkur markazi bo'lganligi sababli ko'plab maqollarda u donolik, rahbarlik va fikrlash bilan bog'lanadi. O'zbek tilida “Bosh omon bo'lsa, do'ppi topiladi” maqoli hayot va sog'liqning moddiy boyliklardan ustun ekanligini ifodalasa, ingliz tilidagi “Use your head” iborasi insonni aql bilan ish tutishga undaydi. Har ikki holatda ham bosh somatizmi aql-idrok va ong bilan bog'liq semantik yukni o'zida mujassamlashtiradi.

Ko'z somatizmi ham paremiologik fondning eng faol birliklaridan biri hisoblanadi. Ko'z insonning tashqi dunyoni idrok etish vositasi bo'lgani sababli ko'plab maqollarda bilim, tajriba va kuzatuvchanlik timsoli sifatida qo'llanadi. O'zbek tilidagi “Ko'rmagan ko'zga hamma narsa hayrat” maqoli tajriba va kuzatuvning ahamiyatini ifodalasa, ingliz tilidagi “The eyes are the mirror of the soul” iborasi insonning ichki dunyosi uning nigohida aks etishini ta'kidlaydi. Bu misollar somatizmlarning faqat jismoniy a'zolari emas, balki murakkab psixologik va ma'naviy tushunchalarni ham ifodalash imkoniyatiga ega ekanligini ko'rsatadi.

Qo'l somatizmi esa asosan mehnat, harakat va faoliyat bilan bog'liq ma'nolarni ifodalaydi. O'zbek xalq maqollarida qo'l insonning mehnatsevarligi va yaratuvchanligini aks ettiradi. “Hunarli kishi qo'li gul” maqolida qo'l mahorat va mehnat ramzi sifatida namoyon bo'ladi. Ingliz tilida esa “Many hands make light work” maqoli birgalikdagi mehnatning samaradorligini ifodalaydi. Bu holat somatizmlarning insonning kundalik faoliyati bilan uzviy bog'liqligini ko'rsatadi.

Somatizmlarning lingvokulturologik tahlili shuni ko'rsatadiki, ular milliy madaniyat va xalq mentalitetining muhim ko'rsatkichlaridan biridir. Har bir xalq o'z tarixiy tajribasi, urf-odatlarini va qadriyatlarini asosida somatik obrazlarga ma'lum ma'no yuklaydi. O'zbek xalq maqollarida mehr-

oqibat, sabr-toqat, mehnatsevarlik va kattalarga hurmat kabi qadriyatlar ustuvor bo'lsa, ingliz paremiologiyasida individuallik, amaliy fikrlash va shaxsiy mas'uliyat bilan bog'liq tushunchalar ko'proq aks etadi. Shuning uchun bir xil somatik birlik turli madaniyatlarda turlicha semantik talqinga ega bo'lishi mumkin.

Shuningdek, somatizmlar paremiologik birliklarda metafora va metonimiya asosida yangi ma'nolar hosil qiladi. Inson tanasi a'zolari bilan bog'liq obrazlar abstrakt tushunchalarni ifodalashda samarali vosita sifatida xizmat qiladi. Natijada somatik birliklar nafaqat tilning leksik boyligini oshiradi, balki xalqning dunyoni idrok etish usulini ham aks ettiradi. Ular orqali insonning hissiy, psixologik, axloqiy va ijtimoiy tajribasi umumlashtirilgan holda ifodalanadi.

Demak, ingliz va o'zbek tillari paremiologiyasidagi somatizmlar xalqning milliy tafakkuri, madaniy qadriyatlari va hayotiy tajribasini ifodalovchi muhim lingvistik vosita hisoblanadi. Ularning qiyosiy tahlili ikki xalqning dunyoqarashidagi umumiy va o'ziga xos jihatlarni aniqlashga yordam beradi hamda zamonaviy lingvokulturologik tadqiqotlar uchun muhim nazariy asos yaratadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press, 1980.
2. Mieder W. *Proverbs: A Handbook*. Greenwood Press, 2004.
3. Rahmatullayev Sh. *O'zbek tilining izohli frazeologik lug'ati*. Toshkent, 1992.
4. Kunin A.V. *English Phraseology*. Moscow, 1985.
5. Abdullayev N. *O'zbek xalq maqollari va ularning semantik tahlili*. Toshkent, 2018.
6. Apresyan Yu.D. *Language and Thought: Semantic Structures in Phraseology*. Moscow, 1995.
7. Abdusalimova , M. ., & Eshquvvatova , G. (2025). INGLIZ TILINI O'QITISHDA TIL O'YINLARINING AHAMIYATI. Педагогика и психология в современном мире: теоретические и практические исследования, 4(20), 107–110. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/zdpp/article/view/66309>